

УДК 316.35

В.Піддубний,
кандидат філософських наук

РЕГУЛЯТИВНА ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Визначено, що соціальний капітал є сукупністю реальних чи потенційних ресурсів, які задіяні для максимізації позитивних наслідків соціальних процесів. Соціальний капітал виконує свої регулятивні функції, роблячи певний внесок у досягнення цілей соціуму і здійснюючи регуляцію внутрішніх компонентів його життєдіяльності.

Определено, что социальный капитал является совокупностью реальных или потенциальных ресурсов, которые задействованы для максимизации позитивных последствий социальных процессов. Социальный капитал выполняет свои регулятивные функции, внося определенный вклад в достижение целей социума и осуществляя регуляцию внутренних компонентов его жизнедеятельности.

It is determined that social capital is a set of real or potential resources involved in maximization of the positive effects of social processes. Social capital performs its regulatory functions by making a contribution to achieving the goals of a society and accomplishing regulations of internal components of its life.

Ключові слова: соціальний капітал, регулятивна функціональність, довіра.

Ключевые слова: социальный капитал, регулятивная функциональность, доверие.

Keywords: social capital, regulatory functionality, trust.

Останнім часом ефективно функціонування сучасного суспільства дослідники пов'язують з такими поняттями, як "довіра", "соціальні мережі", "інтеграція", "самоорганізаційні механізми", "соціальні ресурси" тощо. Сьогодні це як ніколи актуально, оскільки вони розкривають домі-

нуючу роль інституцій, відносин, цінностей, норм, що формують якість соціальних взаємодій та їх реалізацію в суспільстві. Це пов'язано з концепцією соціального капіталу як ресурсу суспільного життя, що дає змогу суб'єктам відносин, процесів діяти консолідовано, більш ефективно у досягненні індивідуальних, колективних і загальних цілей.

Соціальний капітал – доволі складний феномен, важлива складова сукупного суспільного капіталу, від якого значною мірою залежить демократизація суспільних цінностей і норм, економічне зростання, розвиток мереж людських взаємовідносин, так чи так інституційно оформлених зв'язків, які характеризуються наявністю визнання, довіри, рейтингу, статусу та ін. Практика доводить, що соціальний капітал нарощується з розвитком громадянського суспільства, зростанням довіри до суспільних інституцій, водночас існує також і зворотний вплив інституцій громадянського суспільства на соціальний капітал, його структуру, функціонування та якість. У загальному плані слушне зауваження Р.Патнема, що соціальний капітал характеризує сукупне суспільне благо, яке створюється в результаті дії усієї системи суспільних зв'язків.

Отже, можна стверджувати, що соціальним капіталом є сукупність реальних чи потенційних ресурсів, зв'язаних з наявною усталеною мережею неформальних або більш-менш інституціалізованих відносин взаємності і визнання. Важливе завдання його – це реалізація екстремальних принципів у життєдіяльності соціуму з допомогою таких компонент, як довіра, норми, соціальні мережі, цінності.

Зазначимо, що в соціальному житті використовуються екстремальні принципи, як прагнення максимізувати позитивні соціальні явища та мінімізувати явища негативні, в межах певних обмежень, за рахунок зміни елементів, зв'язків, властивостей і відносин у суспільстві. Так, є прагнення до максимуму демократії, ефективного управління, інтеграції соціуму тощо [1, с. 537].

Соціальний капітал як певна структура виявляється через його функції. На думку Т.Парсонса, “поняття функ-

ції має вирішальне значення для розуміння будь-яких живих систем, відзначаючи певні риси, по-перше, взаємодії системи з оточенням, по-друге, внутрішньої диференціації самої системи” [2, с. 80]. Це посилення задає два виміри функціональності – внутрішній і зовнішній, пов’язані відповідно з підтримкою зв’язків усередині системи і зв’язків у цілому з середовищем.

Поняття функції як аналітичне співвідноситься в різних контекстах з двома іншими ключовими поняттями: структури і процесу. У співвідношенні зі “структурою” (як сукупністю усталених рис системи і зв’язків між ними) “функція” вказує на динамічний аспект системи, і “першочергове теоретичне значення цієї координати полягає в її інтегративності” [3, с. 560].

Вихідним критерієм функціональності тих чи тих часткових процесів для Парсонса є функція збереження структури. В певному сенсі структура і функція настільки невіддільні одне від одного, що “саме поняття функції є вихідною теоретичною основою для структурного аналізу навіть на елементарному рівні” [4, с. 678].

На іншому рівні аналізу, де парними поняттями є “структура” і “процес”, поняття функції стає сполучною ланкою між ними, своєрідним “містком” між статичними і динамічними перемінними системи. У цьому контексті воно слугує “вихідною точкою” для постановки проблем, що належать водночас до процесуальних та структурних аспектів системи. І його “головна роль полягає в тому, щоб визначити критерій важливості динамічних факторів і процесів всередині системи. Вони є настільки важливими, наскільки мають функціональне значення в системі. А їх специфічне значення визначається з точки зору аналізу конкретних функціональних відносин між частинами системи, а також самою системою та її оточенням” [4, с. 388]. При цьому “функціональне значення”, за Парсонсом, виявляється “внутрішньо телеологічним”. Він вказує на той момент, що процес чи сукупність умов або “сприяють” збереженню (чи розвитку) системи, або є “дисфункціональними” у тому сенсі, що вони зменшують інтеграцію, ефективність системи [4, с. 389].

Соціальний капітал як підсистема суспільства повинен бути функціональним, тобто вносити свій вклад у діяльність по досягненню певних цілей соціуму, здійснювати регуляцію внутрішніх компонентів його життєдіяльності.

Наше експертне дослідження зафіксувало в *таблиці* такий перебіг функцій соціального капіталу по упорядкуванню, налагодженню, приведенню соціального капіталу об'єкта відповідно до певних принципів та послідовності трансформацій, які забезпечують інтеграцію соціальних зусиль, регуляцію поведінки і задоволеність суспільних потреб¹.

*Таблиця***Функції соціального капіталу (%)**

<i>Функції соціального капіталу</i>	<i>%</i>
Надає можливості зміцнення родинних стосунків і товариських взаємин	47
Об'єднує людей у соціальні мережі	38
Залучає людей до спільного обстоювання своїх прав і свобод	36
Стимулює розвиток відносин взаємодопомоги і співробітництва як норм суспільного життя	31
Стимулює створення самоорганізаційних осередків	29
Актуалізує усвідомлення болючих проблем	29
Поділяє людей на "своїх" і "чужих", багатих і бідних тощо	29
Сприяє підвищенню суспільної довіри	28
Сприяє виникненню протестних настроїв і поведінки людей	26
Сприяє дотриманню справедливості як рівності громадян перед законом	24
Сприяє прояву особистої відповідальності за стан справ у місті, селі	21
Стимулює нарощування економічного капіталу	19
Стимулює розвиток підприємливості	16
Покращує морально-психологічний клімат у суспільстві	16
Формує у людей віру в краще майбутнє	10
Сприяє стабілізації існуючого соціального порядку	5

¹ У статті використані результати експертного опитування щодо умов і можливостей впливу соціального капіталу на життєдіяльність українського суспільства. Опитуванням були охоплені науковці (соціологи, економісти, філософи і політологи) і керівники громадських організацій. Всього опитано 58 експертів наприкінці 2013 р.

Отже, соціальний капітал передусім уможливорює: *довірливі* стосунки в родинному середовищі і товариському оточенні; об'єднання людей у *соціальні мережі*; залучення людей до обстоювання своїх прав і свобод як найважливіших *цінностей* життєдіяльності; розвиток відносин взаємодопомоги і співробітництва як *норми* суспільного життя; самоорганізаційну активність людей.

Довіра є однією з основних складових соціального капіталу як договірна необхідність, базовий компонент всіх усталених суспільних відносин. У координатах “горизонту довіри” він переходить від конкретних міжлюдських стосунків до загальнішого (абстрактного) ставлення до індивідів, груп, структур, організацій, влади, держави. Відтак, довіра спрямовується на різні об'єкти. З цього погляду вона буває: 1) персональною (довіра щодо конкретних знайомих, рідних, дружніх осіб); 2) позиційною, тобто спрямованою на певні соціальні ролі, професії, посади, статуси, владні структури тощо; 3) інституціональною, зверненою до складних організаційних структур (наприклад, до вузу, громадянської організації, клубу за інтересами та ін.); 4) системною, спрямованою на цілу соціальну систему та її складові (суспільний устрій, партії, економіку тощо).

За Ф.Фукуямою, соціальний капітал виникає в результаті наявності довіри серед членів соціуму. Рівень і якість життя, конкурентоспроможність, інноваційність і добробут країни залежать від міри такої довіри і рівня соціального капіталу, притаманних для суспільства загалом. У цьому контексті він стверджує, що благополуччя країни, а також її загальна спроможність на тлі інших країн визначається однією універсальною характеристикою – притаманним суспільству рівнем довіри. Суспільство з низьким рівнем довіри може так ніколи і не виграти від перспектив, які відкриваються інноваційними трансформаціями в демократичних, соціально-економічно розвинутих країнах [5, с. 261].

Можна стверджувати, що наявність взаємної довіри стимулює комунікацію “тет-а-тет”. Такі контакти особливо важливі за умов, коли сучасна інформаційна фрагментація швидко змінюється і її важко донести до людей. Тому визначальною характеристикою типу соціального капіталу, що стимулює соціально відповідальну діяльність, створюючи для неї сприятливе морально-психологічне середовище, є об’єднання довіри і толерантності.

Довіра як базовий компонент стабільних соціальних відносин стимулює комунікацію, посилює згуртованість, прагнення до взаємодопомоги, зменшує трансакційні витрати. В координатах “горизонту довіри” даний компонент має атрибутивний статус – від взаємодії на мікрорівні до більш загального ставлення до групи, спільноти, соціального інституту. З цієї позиції в експертному опитуванні виявлені такі рівні довіри: 1) особистісна (73% відповідей); 2) корпоративна (21%); 3) інституціональна (3%).

Соціальні мережі мобілізують ресурси суспільства з тим, щоб організувати колективні (або паралельні) дії, спрямовані на досягнення загальної мети. У цих мережах декілька основних характеристик: незалежність членів, чисельність лідерів та їх мікроспільнот (у формі мережевих вузлів), наявність об’єднуючої мети, добровільність зв’язків та множинність рівнів взаємодії [6, с. 210]. Сутність мережевих відносин – взаємна довіра і відповідальність.

Вважається, що зв’язки між різними спільнотами в соціальних мережах можуть набувати ієрархічної (формальної), централізованої чи горизонтальної (неформальної), поліцентричної форми. Ієрархічна структура характеризується наявністю одного або кількох центральних агентів (акторів), зв’язаних зі значною численністю периферійних, ізольованих один від одного цих акторів. Настави і поведінка лідерів подібної структури можуть вельми впливати на результат колективних зусиль, підвищуючи можливість масштабної мобілізації. В поліцентричній

структурі спостерігається багато кластерів – взаємопов’язаних центрів, між якими йде інтенсивний обмін, але мобілізація невеликої чисельності агентів (акторів) не обов’язково ініціює масштабні колективні дії. Ефективність мобілізації залежить від того, наскільки сильною є узгодженість між її учасниками.

Інтеграція на мікрорівні стимулюється сильними, а на макрорівні – слабкими зв’язками. Сильні зв’язки складають основу солідарності і довіри усередині основної групи, дають відчуття захищеності в ситуації швидких змін та невизначеності, а слабкі складаються між групами, сприяючи циркуляції інформації і ресурсів. Аналогічно виділяються два типи відносин між соціальними акторами (агентами): трансакції та суспільними угодами, що слугують для досягнення різних цілей. Перші – це слабкі зв’язки в формі альянсів, які включають переважно обмін інформацією і ресурсами, необхідними для досягнення деякої, можливо тимчасової, колективної мети. Другі – сильні зв’язки, що ґрунтуються на колективній ідентичності. Вони відрізняються більш капітальними причинами, наприклад, створенням ресурсного фонду або наявністю загальних лідерів. У соціальних мережах доволі важко вичленувати лише один із названих типів відносин: як правило, вони переплітаються між собою, тим самим зміцнюючи структуру зв’язків і роблячи її більш ефективною. При цьому ефективність зв’язків між спільнотами залежить не лише від формальних зв’язків, а й від особистих контактів лідерів. Від цього залежить підтримка взаємної довіри та посилення соціального контролю. Зв’язки в угрупованні лідерів сильніші, ніж інструментальні професійно-ділові [7].

На мікрорівні, де індивід включений у систему соціальних відносин (соціальну мережу), обсяг соціального капіталу прямо залежить від характеристик складу особистої соціальної мережі. Якщо члени цієї соціальної мережі мають високі статуси й доступ до цінних ресурсів (політич-

них, адміністративних, символічних, фінансових тощо), це позитивно впливатиме на соціальний капітал індивідів, на їхнє становище у суспільстві.

Соціальний капітал на мезорівні інтегрується як ресурс, що належить соціальній групі, громадській спільноті та ін. Сталі соціальні зв'язки створюють додаткові комунікаційні канали, статуси, пріоритети, в яких генералізуються ціннісні ресурси.

Соціальні мережі, які є структурною основою макрорівневого соціального капіталу, упорядковують публічний простір суспільства, підвищують ефективність громадського контролю за діяльністю державних організацій, сприяють поширенню соціально корисних цінностей, артикують та узгоджують інтереси соціальних груп, поширюючи зразки соціально активної поведінки, генералізовану довіру. І таким чином вони легітимізують, контролюють і вдосконалюють діяльність політичних та адміністративних інститутів. У такому розумінні соціальний капітал є надбанням, ресурсом суспільства загалом.

Доволі суттєвими функціями соціального капіталу, на думку експертів, є: актуалізація усвідомлення болючих суспільних проблем (29%); поділ людей на багатих і бідних (29%); сприяння виникненню протестних настроїв і поведінки громадян (26%). Ці проблемні функції викликають занепокоєння у більшості наших громадян, які певні того, що чинниками інтеграції людей в українському суспільстві є: невдоволеність владою (34%); спільні труднощі життя (33,3%); відчуття втрати нормального життя (28%); страх перед майбутнім (25%) [8, с. 528].

Цей соціальний негативізм таки спрацював в революції гідності, що розпочалася на Майдані у листопаді 2013 р. і продовжилась у 2014 р. Майдан став генератором нових зразків, що на наших очах починають витісняти своїх попередників. Ці зразки солідарних дій українців на Майдані і коло нього починають формуватись і замінювати існуючі архетипи (міфи), наприклад – “моя хата скраю”. Українці пробуджуються, діють злагоджено, відбувається

становлення їх пасіонарності, яка виникає в соціумі внаслідок зовнішнього життєво важливого поштовху і утворює певну сукупність людей, котрі мають підвищений потяг до активних дій. Можна стверджувати, що імперський міф щодо недолугості українців повністю зруйнований Майданом. Якщо в Російській імперії та в Союзі цілі покоління людей жили, не беручи участі у формуванні власного життя і долі, то Майдан продемонстрував, що в Україні сформувалось покоління, життя якого ніхто вже не визначатиме без участі самих людей.

Українське сьогодні засвідчує, що в країні є великі потенційні запаси соціального капіталу (інакше б мільйони людей не вийшли на вулиці), який нині реалізується, стає могутнім стимулом для колективної дії, волонтерства, героїства, соціальної відповідальності і взаємодопомоги. Україна здобуває власну історію, закладає новий архетип – соціальний простір, де живе притаманне сакральне народу.

Відтак регулятивними функціями соціального капіталу є такі: кумулятивність (генералізує довіру); ціннісно-нормативна орієнтованість (дає орієнтири на певні цінності і норми життєдіяльності); консолідованість (упорядковує, об'єднує у соціальні мережі). Головною функцією соціального капіталу є інтегративна функція, яка ґрунтується на взаєморозумінні і довірі, що виникають на мікро-, мезо- і макрорівнях життєдіяльності суспільства. Послідовна реалізація цієї функції залучає до соціально активних дій усе більшу кількість людей, розширює територію охоплення, прискорює комунікацію між людьми, полегшує форми протесту, робить більш успішною координацію дій соціальних спільнот.

У соціальних мережах акумулюється соціальний капітал індивідів, ініціативних груп і соціальних рухів – необхідний ресурс громадянського суспільства, який у подальшому зможе бути використаний для більш ефективної і швидкої мобілізації людей, соціальних груп, соціуму загалом у реалізації Україною свого цивілізаційного вибору.

Література

1. *Давыдов А.* Математическая теория максимума и минимума для социологии / А.Давыдов // Тезисы Первого Всероссийского социологического конгресса “Социология и общество”. – СПб., 2000. – 408 с.
2. *Парсонс Т.* Некоторые проблемы общей теории в социологии / Т.Парсонс // Современная западная теоретическая социология. – М., 1994. – Вып. 11. – 374 с.
3. *Парсонс Т.* О социальных системах / Парсонс Т. – М., 2002. – 583 с.
4. *Парсонс Т.* О структуре социального действия / Парсонс Т. – М., 2000. – 759 с.
5. *Фукуяма Ф.* Доверие: социальные добродетели на пути к процветанию / Фукуяма Ф. – М. : ООО “Изд-во АСТ” : ЗАО НПП “Ермак”, 2004. – 387 с.
6. *Градосельская Г.* Сетевые измерения в социологии / Градосельская Г. – М., 2004. – 295 с.
7. *Яницкий О.* Пожары в 2010 г. в России: экосоциологический анализ / О.Яницкий // Социологический журнал. – 2009. – №4. – С.142–153.
8. *Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг.* – К. : Ін-т соціології НАН України, 2013. – 566 с.